

„Egy nyelv akkor él, ha használják...”

Beszélgetés Gyivicsán Annával

Gyivicsán Anna – egyetemi tanár, néprajztudós, kulturológus, szlovakista, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének első igazgatója. Igazi tekintély, munkásságát számos rangos kitüntetéssel is elismerték. Kihívást jelent találkozni és munkájáról beszélgetni egy olyan emberrel, akit lexikonban jegyeznek, és akinek életművét szinte mindenki ismeri. Köztudott róla, hogy az újságíróknak soha nem engedett betekintést magánéletébe. Nem egyszerű tehát felkérni egy beszélgetésre, hiszen pár évvel ezelőtt azt is megfogadta, hogy többé már senkinek nem ad interjút.

Tótkomlóson született 1940. január 15-én. Vajon milyen gyermekkori emlékeket őriz? Milyen lehet magánemberként? Mit tart fontosnak az életben, hogyan dolgozik, miként pihen? Mit hagyományoz gyermekeire, a fiára és lányára, a tanítványaira? Ezek a kérdések kavargtak a fejemben, amikor mégis csak sikerrel jártam. A rossz véletlen azonban úgy hozta, hogy első alkalommal mégis sikerült megtartania az interjúadásra vonatkozó évekkorábbi elhatározását, ugyanis megbetegedett, így beszélgetésünk akkor megghiúsult. Pár nap múlva azonban szerencsére meggyógyult, és nemcsak, hogy ráállt az interjúra, hanem ő maga jött el a Eudové noviny szerkesztőségébe. Üdén, kedvesen, jólelkűn és szívólyesen.

Miniszteri kitüntetés után írány az egyetem

– Tótkomlóson születtem, de aztán elköltöztünk Szatymazon, egy Szeged közeli kis faluban, szolgálati lakásban laktunk az állomáson. Szörnyű volt. Éjszakánként még ma is hallom a vonatokat. Apám már a háború előtt is a vasútnál dolgozott, később átment a teherfuvarozáshoz, miközben folyamatosan képezte magát, hogy a lehető legjobban felkészüljön a munkájára.

Gyerekként kíváncsi voltam mindenre. Piacra – ahogy nálunk mondják „pláčra” – jártam anyukámmal. Ezekon a piacokon olyan jó nagy cipókat árultak, amilyeneket az Alföldön sütöttek. Anyukám is olyan kenyeret készített. Megdagasztotta a tésztát és elvitte a pékhez, hogy az megsüsse a kemencében. Egyszer valaki kiabálva szaladt hozzánk a péktől. „Gyivicsán néni, jöjjön, baj van, jöjjön, galiba történt!” A kenyér olyan hatalmasra dagadt, hogy nem lehetett kivenni a kemencéből. Attól fogva anyukám már csak kis kenyereket, vekniket sütött, hogy ne szoruljanak be a kemencébe.

Érdekes volt, hogy Szatymazt kulákközségnek nyilvánították. Az ilyen községeket általában a Hortobágyra költöztették, de Szatymazt nem, mivel a lakosai híres őszibarack-termesztők voltak. Jókora

ültetvények terpeszkedtek az út mellett, nagy zöld őszibarackokkal. Hat évvel idősebb nővéremmel együtt jártunk őszibarackot válogatni. A legcsekélyebb hiba sem lehetett rajtuk. Aztán éjszaka jöttek a repülőgépek, és a méret szerint becsomagolt gyümölcsöt Nyugatra szállították. Titokban!

Elég hosszú ideig laktunk ott, talán olyan hatodikos koromig. Anyukám nem nagyon tudott magyarul, és eléggé megszenvedte, hogy magyar környezetben laktunk. Nővérem magyarul beszélgetett a jól szituált iparos családokból származó barátnőivel, én meg szlovákul a magyar szomszéd gyerekekkel, de így is megértettük egymást. Aztán a békéscsabai szlovák gimnáziumba mentem tanulni. Nagyon jól éreztem ott magam. Mivel kiváló tanuló voltam, miniszteri kitüntetést is kaptam.

Ez megnyitotta a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem kapuit Gyivicsán Anna előtt.

– Bevallom, nem tudom, miért jelentkeztem történelem szakra. Aztán kibontakozott a fejemben, és történelem professzorom segítségével hála, elkezdhettem szláv nyelveket tanulni. Kevés volt a hallgató abban az időben, és csak akkor indítottak évfolyamot, ha legalább hárman-négyen jelentkeztek. Olyan évfolyamtársnőim voltak, akik később a kulturális élet jeles személyiségeivé váltak. Egyikük Maulik Klárka, akinek a fivére több cikluson keresztül a XIV. kerületi szlovák önkormányzat elnöke volt, a másik Lőrincz Irén, aki orosz édesanyjának köszönhetően kitűnően felkészült volt oroszból, és később további szláv nyelveket tanult.

A szlovák érettségimnek köszönhetem, hogy csatlakozhattam ezekhez a lányokhoz. Bárkányi Zoli meg Majnek Attila egy évvel később jött. Mindketten szlovák szakra jelentkeztek, abban az évben azonban nem akartak indítani szlovákot, csak csehet. Kniezsa István, az Árvából származó kiváló nyelv-tudós volt akkoriban a szláv nyelvek tanszékvezetője. Egyfajta ellenérzést váltott ki bennem akkor, hogy itt vannak ezek a szlovák gyökerekkel rendelkező embereink, és nem tanulhatnak szlovákot. A fiúk úgy döntöttek, inkább a csehet tanulják, semhogy egy évet várjanak.

Az egyetem elvégzése után úgy látszott, hogy – amint az annak idején szokás volt – központi döntés alapján a párt és a haza Tatabányára vezényli orosz nyelvet tanítani. Az egyetem vezetőinek, akik erről döntöttek, egyáltalán nem jelentett gondot, hogy a pályakezdő egyetemi diplomás nem tud oroszul. Tud szlovákul, ami hasonló nyelv,

aggodalomra semmi ok – gondolhatták. Ebből a kellemetlen helyzetből a szegedi Juhász Gyula Főiskola Szlovák nyelv és irodalom Tanszéke meghívásának köszönhetően keveredett ki.

Drahos Ágoston professzor volt akkor ott a tanszék-vezető, és Szincsek György családi okok miatt távozott az iskolából. A döntés azonban nem volt egyszerű, mivel Gyivicsán Anna éppen férjhez menni készült. Végül megállapodtak, s így a fiatal oktató s kutató három és fél évet töltött Szegeden. Nem bánta meg. Mint mondta, csodálatos és inspiratív időszak volt.

Nagyon sok diák tanult a főiskolán. Bejárta az összes alföldi települést és várost. Mindenhol a helyi kulturális hátteret kutatta, összevetette a hagyományost a jelenlegivel, feltárta a változásokat, melyek a szlovákoknak az Alföldre érkezése óta történtek. Megírta első tankönyvét a szlovák folklórról.

Azután új munkahelyek következtek...

Bár a professzor asszony fenntartotta magának a jogot, hogy a magánéletéről nem beszél, mégsem állhattam meg, hogy fel ne tegyem a kérdést, miként jutott a nevéhez. A békéscsabai és tótkomlói nevek kutatása és eredete tudniillik éppen az ő kezdeményezésére lett a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete egyik tudományos programjának fő témája. Így aztán kiderült, a magánéletre vonatkozó kérdés is felfogható tudományosan.

– Apai nagyanyám után kaptam az Anna nevet. Duska Annának hívták, erősen lutheránus kötődésű volt. A nővérem pedig anyai nagyanyám nevét örökölte, akit Máriának neveztek. Egyébként ez a nagyamam nagyon haladó szellemű és elkötelezett volt. Úgy vélte, a szlávoknak össze kell tartaniuk, és amikor 1919-ben itt maradtak az orosz foglyok, ő szervezte meg, hogy járjanak nekik főzni, mert segíteni kell a szlávoknak. Alapító tagja volt a polgári nőegyletnek. Mária lánya, az én édesanyám ebben követője lett, tagja volt a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége helyi szervezetének. A tagsági igazolványát kölcsönadtam valakinek egy kiállításához. Eszembe kell jutni, hogy kinek, mert sajnálnám, ha elveszne.

De térjünk vissza a nevekhez! Ha nem édesanyám lett volna a legidősebb, akkor még az ő édesanyja nevét is örökölhettem volna. Ahol több lánygyermek volt, hagyományosan a Mária, Anna, Zsuzsanna, Erzsébet nevet viselték. Ezek voltak a legelterjedtebbek. Kedvelt név volt még az Éva, Ádám, Ilonka, Jancsi, Pali, István – ahogy nálunk mondják, Pista –, András, és a Mihály.

– Az ön gyermekeit hogy hívják?

– A fiamat Andrásnak. A nagybátyám felesége meg is jegyezte: ugyan hogy adhattatok neki ilyen paraszti nevet? Andris, micsoda paraszti! A lányomat Annának neveztük el, de nem énutánam kapta a nevét, hanem férjem nagynénje, Galavics Anna után. Idős volt már, sajnos ő és a lányom nem találkozhattak egymással.

Gyvicsán Anna (Tótkomlós, 1940-)

fotó: Ludové noviny/www.luno.hu

A békéscsabai Szlovák Gimnáziumban érettségizett. Szlovák nyelv és irodalom-történelem szakon szerzett diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Pályafutását a szegedi Juhász Gyula Főiskolán kezdte (1963-1967) és Budapesten a Társadalomtudományi Intézet Közép-európai Munkacsoportjában (1967-1969) folytatta. Ezután a Művelődési Minisztériumban (1969-1974), majd 2010. évi nyugdíjba vonulásáig az ELTE Bölcsészettudományi Karán tevékenykedett, ahol irodalmi és kultúrtörténeti tantárgyakat adott elő. E mellett az ELTE Szláv Filológiai Tanszék Doktori Iskolájában témavezetői tevékenységet folytatott, valamint számos doktori disszertáció opponense volt.

A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete alapító igazgatója (1990-2002) és hét éven át tudományos főtanácsadója, valamint az intézmény Tudományos Tanácsának tagja volt.

1975-ben „A magyarországi szlovákok társadalmi és kulturális helyzete és intézményei 1958-1968” című doktori disszertációjának megvédésével bölcsészdoktori címet szerzett. „Nyelv – kultúra – közösség. Etnokulturális változások a szlovák nyelvterületeken” című kandidátusi értekezésével, amely előbb magyarul majd szlovákul jelent meg, 1988-ban elnyerte a történelem- és néprajztudomány kandidátusa címet. Professzori – Dr. hab. – címét a „Nyelv és kultúra kapcsolata, kétnyelvű kultúra” című szociolingvisztikai értekezésével szerezte 1997-ben.

Tudományos tevékenysége a magyarországi szlovákok kultúrájára, történelmére, irodalmára és nyelvére összpontosul. Ráirányítja a figyelmet a népi, az egyházi és a magas kultúra dimenzióira, a többségi és a kisebbségi kultúra kapcsolatára, az akkulturációs folyamatokra, a kulturális konfliktus és a kulturális változások kérdéskörére, a multikultúra rétegeire, a nyelv, a kultúra és a társadalom egymásra hatására, az egyház és a kisebbségek, valamint a nemzetiség és gazdaság kontaktusaira.

Tizenegy monográfia, továbbá szlovák és magyar nyelven írt könyvek szerzője, recenzense, megannyi kiadvány szerkesztője, társszerkesztője.

Kiemelkedő munkásságát Pro Ethnographia Minoritatum, Pro Minoritate, Pro Renovanda Cultura Hungariae, Pázmány Péter-díj, Za našu národnost, Zlatá medaila Cyrila a Metóda, Kisebbségért Díj – ismerték el itthon és Szlovákiában. Tótkomlós díszpolgára.

Elveszett hagyományok címmel egyébként írtam egy cikket arról, hogyan változtak meg a hagyományos nevek. Szlovákiában jelent meg. Arra a következtetésre jutottam, hogy a hagyományos keresztnévek hátrányára a legtöbb keresztnévvaltozás az Alföldön, Békéscsabán és Tótkomlóson, valamint a szlovákiai magyarok körében történt. A legkevesebb pedig a pilisi településeken.

Gyivicsán Anna névtörténetéhez hozzátartozik, hogy a magyarországi szlovák közegben csakúgy, mint Szlovákiában szlovákul (Anna Divičanová) használja a nevét. Sőt, a Ludové noviny-ban is D-vel nyomtatták ki a nevét, amikor még első gimnazistaként cikkeket írt az újságba. Édesanyja is így írta a nevét, amikor a Szlovákiában élő rokonaikkal levelezett, csak azzal a különbséggel, hogy ő a D betűt lágyítójellel: Ď (ejtsd: „gy” – a fordító) írta.

A vezetéknev-átírás semmiség – vélheti valaki –, a professzorasszony azonban fontosnak itéli. Amikor a Szlovák Néprajzi Társaság Slovenský národopis című folyóiratában átírták a nevét Gyivicsán Annára, kilépett a szerkesztőségi tanácsból. Jelenleg a Strážnicében megjelenő Národopisná revue című morva folyóirattal működik együtt. Ott senki nem vonja kétségbe, hogy a budapesti illetőségű Anna Divičanová így írja a nevét.

Beszéltünk arról, milyen mélyen megbántotta őt, amikor valaki, pont a mi köreinkből, amiatt támadta, hogy a Magyarországi Szlovákok Szövetsége Alapítványának elnökeként az Anna Divičanová aláírást használta, nem pedig a hivatalos – Galavics Gézané – nevét.

Ő azonban nem változtatja az identitását a divatirányzatok szerint. Így tanították otthon. Szerencséje volt, hogy olyan vidéken, olyan közösségben nőtt fel, ahol fontosak voltak ezek az értékek. Erősen lutheránus környezetben nőtt fel, a szlovák kultúrához kötődve. Ahogy a professzor asszony mondta, meglehet, a lutheranizmus volt az erősebb.

Emberség és megértés

– Ön szerint mit tehetünk azért, hogy megőrizzük a szlovák nyelvet Magyarországon? Már az én kortársaim is – a fiatalabb nemzedékekről nem is szólva – többnyire csak küzdenek a nyelvvel, ahelyett, hogy dolgoznának vele, vagy legalább köznyelvi szinten használnák.

– Az alapvető probléma a társadalmi érték hiánya. Egy nyelv akkor él, ha mozgásban van a társadalomban. Így van ez a világon és Európában is. Függetlenül attól, hogy nemzetről vagy nemzetiségről van szó, általános érvényű tény, hogy tagjainak csupán tíz százaléka aktív kulturálisan. Szoktam is mondani, hogy könnyű szlováknak lenni Késmárkon vagy Pozsonyban. Ott akkor is megmarad szlováknak az illető, ha semmit nem tesz a szlovák kultúráért. Akiknek a szakmája a nyelvhez kötődik, azoknak is sokat kellett tanulniuk azért, hogy nyelvtudásuk szakmai színvonalú legyen. Én a gyerekeimmel három éves korukig szlovákul is beszéltem. A férjem is megtanult szlovákul. Segíthetne, ha közülünk többen tennének így.

Gyivicsán Anna élettörténetéhez újságunk teljes terjedelmében sem lenne elég. Beszélgetésünk során szót ejtettünk arról is, hogy rendkívül büszke a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete eredményeire, az intézmény érvényesülésére itthon és Szlovákiában. Az is szóba került, mennyire képes érvényesülni a többségi szakmai társalomban a nemzetiségi kultúra témakörével foglalkozó tudós. Áldozatnak számít-e, hogy kizárólag a nemzetiségi kultúrának szentelnie magát? Ebben az esetben a kérdés pusztán akadémikus volt – életútja válasz –, elvégre a professzor asszony a kezdetektől a szlovák kultúra kutatásával foglalkozik.

Bár nyugdíjas, ma is egyfolytában dolgozik. Művészettörténész férjével sokat utazik a világban, nemzetközi konferenciákra, kiállításokra. A nap huszonnégy órájában persze nem tudós. Jóllehet már nem főz olyan gyakran, mint régebben, csak hetente egyszer-kétszer, de még ma is örömmel teszi. Reggelire főleg kiadós és könnyen emészthető kásaételeket készít. Későbbre leveseket. Alföldieket, aludttejes zöldbalevest, borsólevest és gombalevest is, bár az nem alföldi, de a sógora szenvedélyes gombász. Meglencselevest füstölt hússal és kolbásszal, olyankor az egész család összegyűlik. Sütni és befőzni nem szokott, azt már rögtön a lakodalom után megbeszélték, de karácsonyra mindig készít mákos gubát.

Január közepén jeles születésnapját ünnepelte. Erről azonban majd egy másik alkalommal...

Trenka Erika

Árgyelán Erzsébet Katalin fordítása